

Verksamhets- och resultatplan 2025

Innehåll

Inledning	3
Uppdrag.....	4
Organisation	5
Ledning och styrning.....	6
Budget och ekonomi	7
Miljö- och hälsoskydds-enheten.....	8
Social- och hälsovård	10
Miljö.....	14
Livsmedel.....	18
Alkohol.....	20
Tobak.....	23
Hälsoskydd.....	25
Konsument-säkerhet	26
Veterinärverksamhet	27
ÅMHM Laboratoriet	31

Dokumentet är antaget av styrelsen 12.12.2024

Beslutsnummer: ÅMH-St 11/24 § 52

Diarienummer: 2024-20-1

Inledning

Verksamhetsplanen är framtagen i samarbete med myndighetens medarbetare och beskriver Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighets (ÅMHHM) huvudsakliga uppdrag och målsättningar för 2025.

ÅMHHM har till uppgift att verka som tillstånds- och tillsynsmyndighet och handhar myndighetsutövning i enlighet med landskapslagstiftning. Myndighetens huvudsakliga myndighetsuppgifter finns inom nedanstående områden:

- Djurskydd
- Hälsoskydd (ex. offentliga lokaler, dricksvatten, badvatten)
- Konsumentssäkerhet
- Livsmedelstillsyn och livsmedelssäkerhet
- Miljöprovning och miljötillsyn
- Provning och tillsyn över alkoholservering
- Smittsamma djursjukdomar
- Provning och tillsyn inom social-, hälso- och sjukvård
- Tobakstillsyn

Myndighetens uppgift är att tillse att vår inomhus- och utomhusmiljö, vår mat, de produkter och tillverkningsprocesser vi använder och de aktiviteter vi utför varken skadar oss, djuren eller vår yttre miljö. Detta uppnås genom förebyggande provning, tillsyn och provtagning enligt lagstiftningen samt med kunskap, aktiv informations spridning och god service. Lagstiftning ger oss både rättigheter och skyldigheter och finns i tre angränsande rättsordningar; åländsk lagstiftning, rikslagstiftning och gemenskapsrätt.

ÅMHHM erbjuder veterinärvårdstjänster avseende nyttodjur till jordbrukare, fiskodlare och andra som håller djur yrkesmässigt. ÅMHHM sköter även en mindre smådjursklinik för smådjur. Vidare upprätthåller myndigheten genom våra veterinärer landskapets 24h-veterinärjour, som möjliggör akutsjukvård för samtliga djurslag under kvällar, nätter och helger. Därmed erbjuds en god grundtrygghet för alla djurägare.

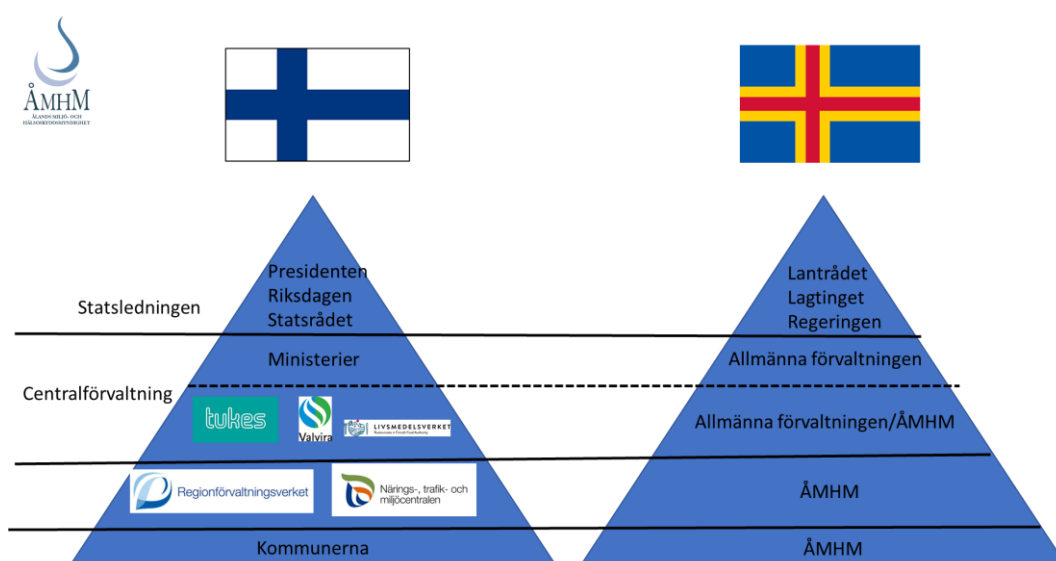
ÅMHHM:s laboratorium utför mikrobiologiska och fysikalisk-kemiska analyser på vatten, livsmedel, jord, omgivningsprov samt salmonellaprov från djurbesättningar. På uppdrag av Ålands landskapsregerings miljöbyrå utförs provtagning och analys enligt det vattenövervakningsprogram som utformats efter EU:s vattendirektiv. Farliga mikrober i bland annat livsmedel, dricks- och badvatten undersöks i syfte att undvika hälsofara eller utreda förgiftningsfall. Näringsanalyser görs på jord för optimering av jordbruket och fysikalisk-kemiska

analyser utförs på hushålls- och avloppsvatten. Analystjänsterna erbjuds till myndigheter, kommuner, företag och allmänhet.

På Åland finns en lagstadgad samarbetsgrupp för att arbeta med utredning av livsmedels- och vattenburna epidemier. ÅMHHM, Ålands hälso- och sjukvård och Ålands landskapsregering ingår i gruppen. ÅMHHM leder och deltar aktivt i gruppen med målsättning att arbeta fram och utveckla strukturer och arbetssätt för en så optimal hantering av livsmedels- och vattenburna epidemier som möjligt.

Uppdrag

Myndighetens uppdrag har fastställts i landskapslagen (2007:115) om Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet. ÅMHHM:s uppdrag omfattar uppgifter som i riket sköts av alltifrån kommuner till statliga centrala ämbetsverk såsom regionförvaltningsverken, Livsmedelsverket, Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (Valvira), Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes) m.fl.

ÅMHHM har i uppgift att granska och behandla inkomna ärenden utifrån gällande lagstiftning. Arbetet styrs utifrån EU-lagstiftning, rikslagstiftning samt landskapslagstiftning och består av tillståndsprövning, tillsyn, klagomålshantering samt informationspridning.

ÅMHHM svarar utöver detta för att veterinärvård och laboratorietjänster tillhandahålls i landskapet.

Organisation

ÅMHHM leds av en styrelse och närmast under denna en myndighetschef.

Styrelsen är tillsatt av landskapsregeringen och består av en ordförande och en vice ordförande samt minst tre och högst fem andra ledamöter. Myndighetschefen är föredragande inför styrelsen.

Miljötillstånd och ärenden av allmän eller principiell natur avgörs av en prövningsnämnd bestående av fem sakkunniga ledamöter inom juridik, ekonomi, hälsoskydd, biologi, teknik och näringsliv. Prövningsnämnden tillsätts av landskapsregeringen.

ÅMHHM:s organisation är indelad i fyra sektioner. Sektionerna 1-3 benämns som miljö- och hälsoskydds enheten och är lokaliserade på Norragatan 17 Mariehamn. Sektion 1 och 2 leds av respektive sektionschef som representerar dessa grupper i ÅMHHM:s ledningsgrupp och sektion 3 leds av myndighetschefen. Även myndighetens två jurister ingår i ledningsgruppen och i sektion 3. Miljö- och hälsoskydds enheten har vid årets början 28 ordinarie medarbetare, 2 tjänstledigheter samt 7 tillfälligt förordnade medarbetare.

ÅMHHM:s laboratorium, sektion 4, leds av laboratoriechefen som har eget budgetansvar samt visst personalansvar och ingår i ledningsgruppen. Laboratoriet har vid årets början 9 ordinarie medarbetare. En 70 % ordinarie tjänst som laboratorieanalytiker vakanshålls på grund av inbesparingskäl.

Sektion 1

Inom sektionen handläggs ärenden inom tillsyn och prövning enligt miljöskyddslagen, vattenlagen, avfallslagen samt hälsoskyddslagen. Inom sektion 1 finns även den så kallade ”enheten för förnyelsebar energi”.

Sektion 2

Tillsyn och prövning enligt hälsoskyddslagen, alkohollagen, livsmedelslagen och konsument säkerhetslagen, tobakslagen (internt benämnt ”THALK-gruppen”), djursjukdomslagen samt djurskyddslagen. Ansvarar även för att upprätthålla veterinärverksamhet samt smittskyddsjour motsvarande kommunalveterinärnivå (24/h per dygn).

Sektion 3

Tillsyn över den offentliga hälso- och sjukvården, tillsyn och tillståndsprövning över privat hälso- och sjukvård, tillsyn över offentlig socialvård, *tillsyn och tillståndsprövning över privat socialvård*. Myndighetens administrativa resurser samt juridiska stöd finns även samlat här.

Sektion 4 Laboratoriet

Utför analystjänster åt myndigheter, kommuner, företag och allmänheten.

Ledning och styrning

Myndighetschef

För att leda och utveckla myndigheten finns närmast under styrelsen en myndighetschef som utses av ÅMHHM:s styrelse.

Frågor i den löpande verksamheten kring organisation, resursfördelning och aktuella uppdrag avgörs av myndighetschefen i samråd med ledningsgruppen. Myndighetschefen avgör även de ärenden som ankommer på myndigheten och som inte ska avgöras av styrelsen, prövningsnämnden eller har delegerats till annan tjänsteman att avgöra. Sedan 2022 har styrelsen delegerat tillsättande av ordinarie tjänster till myndighetschefen med undantag för tjänster i ledningsgruppen. Myndighetschefen har budgetansvar för budgetmoment 84810 samt det övergripande ansvaret för hela myndighetens budget.

Laboratoriechef

Laboratoriechefen leder laboratoriets verksamhet och utvecklar verksamheten i samråd med myndighetschefen. Laboratoriechefen lämnar förslag till laboratoriets verksamhets- och resultatplan samt verksamhetsberättelse till myndighetschefen.

Laboratoriechefen har budgetansvar för budgetmoment 84820 och fattar beslut om anskaffningar och ingående av avtal som endast berör laboratoriets budget och verksamhet. Laboratoriechefen tar årligen fram budgetförslag för laboratoriet i samråd med myndighetschefen.

Sektionschef

Sektion 1 och 2 leds av två sektionschefer. Sektionscheferna leder och fördelar arbetet inom sin sektion i samråd med myndighetschefen. Myndighetschefen fungerar som sektionschef för sektion 3. Sektionschefen fattar beslut på föredragning av tjänsteman inom respektive sektions förvaltningsområden, förutom de ärenden som delegerats direkt till enskild tjänsteman att avgöra.

Ledningsgrupp

Ledningsgruppen består av myndighetschef, laboratoriechef, sektionschefer och myndighetsjurister. Ordförande är myndighetschefen. Ledningsgruppen behandlar frågor som rör myndighetens ledning och utveckling, resurser, utvärderar verksamheten samt planerar aktuella uppdrag. Ledningsgruppens diskussioner och slutsatser utgör underlag för myndighetschefens beslut. Gruppen har som målsättning att sammanträda varannan vecka men möten kan även hållas oftare vid behov. Samtliga medarbetare har möjlighet att anmäla frågor till ledningsgruppen för behandling.

Budget och ekonomi

Miljö- och hälsoskyddsmyndigheten föreslås för 2025 inkomster om 722 000 euro och anslag om 3 014 000 euro. Av kostnaderna avser 14 500 euro avskrivningar

Laboratoriet föreslås inkomster om 420 000 euro och anslag om 1 077 000 euro varav ca 117 000 avser internhyra och 41 500 euro avskrivningar

Uppföljning av myndighetens budgetmoment 84810 görs varje månad av myndighetschefen tillsammans med ekonom. Laboratoriechefen följer kontinuerligt upp budgetmoment 84820.

Avgifter

ÅMHH:s förslag till taxa fastställs av ÅMHH:s styrelse innan landskapsregeringen fattar det slutgiltiga beslutet om kommande års taxa.

Utmaningar

Under 2024 hade ÅMHH ingen ordinarie myndighetschef utan arbetsuppgifterna fördelades inom myndigheten och tf. myndighetschef hade det övergripande ansvaret. I slutet av året anställdes ny myndighetschef och inskolningen inleddes. Eftersom uppdraget är brett och omfattande kommer det säkerligen att finnas behov av fortsatt inskolning under 2025.

Miljö- och hälsoskyddsenheten

Från och med 2025 handhar ÅMHHM tillsynsområdet gällande privat hälso- och sjukvård. Detta är ett helt nytt område för ÅMHHM som således behöver byggas upp från grunden vid myndigheten.

Vid myndigheten finns det nu två projektanställda för att arbeta med uppgifter kopplat till förnyelsebar energi. De externa företag som planerar att uppföra havsbaserad vindkraft har under flera år flaggat för att omfattande MKB:er ska inkomma till myndigheten, men några sådana dokument har ännu inte inkommit. I inväntan på dessa omfattande dokument har de anställda skapat nätverk till både finska och svenska myndigheter och externa prövningsinstanser i syfte att bygga upp kunskap inom området. Vidare har även omfattande handläggning skett av andra ärenden som berör förnyelsebar energi (exempelvis solcellsparkar). ÅMHHM har i dagsläget två jurister, ett behov av att en av juristerna i stor utsträckning behövs för att arbeta fokuserat med de juridiska aspekterna av den ökande belastningen som ärendena gällande förnyelsebar energi innebär för myndigheten.

Det finns många smittsamma djursjukdomar som de facto är ett rejält hot och kan orsaka både lidande för djuren och stora kostnader för Åland; VHS och IHN som drabbar fiskar, Varroa hos bin, fågelinfluensa och afrikansk svinpest är bara några. ÅMHHM utför årligen den tillsyn på fiskodlingarna som stadgas i det nationella kontrollprogrammet samt utför lagstadgad provtagning och för detta kunde myndigheten inrätta en veterinärtjänst under 2024 som kan fortsätta arbetet med dessa sjukdomar och öka samarbetet inom detta område med övriga behöriga myndigheter som Landskapsregeringen och Livsmedelsverket.

Ny livsmedelslag är gällande från december 2023 och arbetet med att implementera förändringar i och med den fortsätter.

Myndighetens livsmedelsgrupp kämpar dock fortfarande med att hinna utföra lagstadgad tillsyn och uppgifter som hör till dess område. Förra året äskades om två nya tjänster av vilka bara den ena inrättades. Den tjänsten har fått ta över en stor del av arbetet med alkoholtillsyn- och provning eftersom en tidigare extra resurs på det området har tagits bort. Dessutom har tobakstillsynen flyttats över till sektion 2 men inga extra resurser har tillkommit vilket gör behovet av en tjänst till ännu större än tidigare för att hålla sektionens arbete stabilt.

En viktig grundsten i ÅMHHM:s verksamhet är att alla kunder och klienter behandlas på ett likvärdigt sätt och att ärendehantering sker utifrån god förvaltningssed. För en myndighet som ÅMHHM som verkar över flera förvaltningsområden är det extra viktigt att processerna för de olika förvaltningsförfarandena finns beskrivna och detta arbete pågår kontinuerligt. Myndigheten arbetar löpande med kvalitetsledningsarbetet bland annat genom att

kartlägga och uppdatera våra processer. Myndigheten arbetar vidare med ständiga förbättringar och avvikelserapportering inom samtliga sektioner för att hitta brister och åtgärda dessa.

Lagstiftningen som reglerar ÅMHHM:s uppgifter styrs i stor utsträckning av EU-lagstiftning som implementerats på Åland genom blankettlagstiftning som gör rikets lagstiftning gällande. Den stora andelen rikslagstiftning i ÅMHHM:s verksamhet i kombination med komplexa EU-förordningar och delade behörigheter mellan riket och Åland inom flera av ÅMHHM:s förvaltningsområden ställer allt högre krav på lagtolkning och lagtillämpning hos myndigheten. Det är en utmaning för myndigheten inom alla förvaltningsområden som ÅMHHM bär ansvar för. Dessa utmaningar återfinns i olika grad (och på olika sätt) inom alla förvaltningsområden men särskilt inom den veterinära verksamheten, livsmedelstillsynen samt inom miljöområdet.

Målsättningar 2025

Utöver de specifika målsättningarna som tagits fram inom varje sektion har myndigheten ett antal målsättningar för miljö- och hälsoskyddsområdet år 2025:

- Myndigheten fortsätter arbetet att övergå till digitala inspektioner, för att möjliggöra ett effektivare arbetsflöde och möjlighet att få ut statistik över olika typer av avvikelser. För att uppfylla målet är myndigheten beroende av vad leverantören kan leverera. Detta är också ett första steg till publicering av inspektionsresultat på internet inom livsmedelsområdet.
- Datasäkerhetsarbetet kommer under året att fokusera på att ÅMHHM uppfyller kraven i det nya lagpaketet om informationshantering samt landskapslagen om cybersäkerhet och motståndskraft som är på kommande. Framför allt lagstiftningens krav på kontinuitet i störningssituationer samt riskbedömningar angående datasäkerheten är prioriterade.
- För att ytterligare förstärka myndighets digitala beredskap planerar ÅMHHM att delta i den så kallade Taisto-övningen, Finlands största övning i digital säkerhet, som myndigheten för digitalisering och befolkningsdata anordnar.
- Myndigheten skapar under året en arbetsgrupp som arbetar med hur myndigheten externt kommunicerar sitt uppdrag. Uppdraget omfattar samtliga verksamhetsområden. Arbetsgruppen träffas minst 4 gånger och ska lämna förslag till handlingsplan till myndighetschefen under år 2025.

Social- och hälsovård

ÅMHH är tillsynsmyndighet för offentlig socialvård inklusive barnomsorg, inom landskapets lagstiftningsbehörighet. Till den offentliga socialvården hör även den kommunala äldreomsorgen. ÅMHH är även tillstånds-, och tillsynsmyndighet för privat socialservice samt för privat hälso- och sjukvård. Dessutom är ÅMHH tillsynsmyndighet för offentlig hälso- och sjukvård på Åland, exklusive yrkesutövning.

Från och med 2025 är tillsynen och tillståndsprövningen över den privata hälso- och sjukvården överförd till ÅMHH från landskapsregeringen. Detta innebär helt nya uppgifter för ÅMHH och en ny tjänst är inrättad.

Tre social- och hälsovårdsinspektörer arbetar inom området. Arbetet är fördelat så att två av inspektörerna handhar offentlig hälso- och sjukvård, offentlig äldreomsorg samt privat hälso- och sjukvård. Den tredje inspektören handhar övrig socialvård inklusive barnomsorg.

Tillsyn

Tillsyn inom social-, hälso- och sjukvård utövas på individ- och verksamhetsnivå och består av reaktiv tillsyn och proaktiv tillsyn.

Reaktiv tillsyn kan vara klagomålsbaserad eller egeninitierad och innebär således en kontroll i efterhand utgående misstankar om missförhållanden. Enskilda individer kan anföra förvaltningsklagomål över hur en verksamhetsutövare till exempel bemöter eller utövar individuell planering för en klient eller patient inom social-, hälso- eller sjukvården. Tillsynsärenden kan även initieras av ÅMHH utgående från påståenden i media om oegentligheter/missförhållanden eller andra typer av anmälningar (exempelvis anonyma).

Proaktiv tillsyn är förebyggande och planeras i förväg, kontrollerar lagenligheten samt bygger på en strävan att styra en verksamhet i en viss riktning. En del av den proaktiva tillsynen omfattar lagstadgad kontroll av innehållet i privata socialserviceproducenters och privata hälso- och sjukvårdsproducenters ansökningar om tillstånd, anmälningar om registrering, verksamhetsberättelser och egenkontrollplaner

Utmaningar

Tillsynen över den privata hälso- och sjukvården innebär nya inslag av förvaltningsuppgifter hos ÅMHH. Anpassningsarbetet inleddes under 2024 och fortsätter 2025 med exempelvis inskolning samt framtagande och utveckling av rutiner.

Det finska språket dominerar kraftigt när det gäller relevanta utbildningar, anvisningar, rättsfall, JO-beslut, inspektionschecklistor och motsvarande på riksnivå. Kunskaperna i svenska hos sakkunniga vid tillsynsmyndigheter på riksnivå är ofta bristfälliga. Detta blir ett reellt problem då åländska blankettlagar i praktiken utgår från rikslagstiftning men praxis, domslut och tolkningar från riket inte kan användas av språkliga orsaker.

Formerna för KST:s (Kommunernas socialtjänst k.f.) verksamhet och dess förhållande till medlemskommunerna skapar alltså frågor som ÅMHM indirekt ställs inför. Kommunerna och KST vänder sig därför med jämna mellanrum till ÅMHM för rådgivning och vägledning i komplexa frågeställningar som måste redas ut.

Ålands litenhet skapar en problematisk struktur för att hantera privat anmälningspliktig socialservice. Eftersom kommunala myndigheter (enskild kommun eller kommunalförbund) behandlar anmälningar om privat socialservice som första instans och avger omdömen som den registerförande myndigheten utgår från vid registreringsförfarandet, måste den kommunala myndigheten i dagsläget utforma sitt omdöme och utforma sin praxis enligt två olika registerförande myndigheters rutiner och krav. Om en anmälningspliktig socialserviceproducent vill bedriva verksamhet över hela Åland inom både landskapets och rikets lagstiftningsbehörighet, där verksamheten rör uppgifter som både kommunerna och KST ombesörjer, ska 17 separata anmälningar administreras av såväl ÅMHM som Statens ämbetsverk.

Delad tillsynsbehörighet mellan ÅMHM, hälso- och sjukvårdsbyrån och Statens ämbetsverk på Åland problematiserar handläggningen av enskilda klagomåls- och tillsynsärenden. Det gör att frågan ofta aktualiseras om vilken myndighet som är behörig att handlägga ett enskilt ärende. Det är inte heller ovanligt att olika delar i ärenden hanteras av olika myndigheter. Behörighetsfördelning gällande ÅMHM, hälso- och sjukvårdsbyrån och Statens ämbetsverk ska enligt uppgift klarläggas genom utredning initierad av landskapsregeringen. Genom att tillsynen över den privata hälso- och sjukvården överförs till ÅMHM ökar behovet av att klargöra rollfördelningen.

Den nya socialvårdslagstiftningen har medfört flera nya krav avseende verksamhetsutövarnas interna kontroll genom egenkontrollplaner och personalens anmälningskyldighet. Tillsynen har därför förskjutits från att endast utföras reaktivt till en mer proaktiv tillsyn.

Det saknas idag en förordning gällande innehållet i de lagstadgade egenkontrollplanerna. ÅMHM har framfört önskemålet till socialvårdsbyrån. Det saknas även ett systemverktyg med tillgång till finska myndighetsregister för att myndigheten

effektivt skall kunna genomföra de tillförlitlighetskontroller som myndigheten ålagts att utföra enligt den nya lagen om privat hälso- och sjukvård.

Samhällsvinster

Socialvård

Lagstadgad kontroll av ärenderelaterade tidsfrister i barnskydds- och utkomststödsärenden förebygger eskalering av barnskyddsproblematik genom att åtgärder vidtas inom lagstadgad tid/förebygger social marginalisering genom att utkomststöd beviljas inom lagstadgad tid.

Planenlig tillsyn av förhållandet mellan anställda/barn och anställdas behörigheter i åländsk barnsomsorg förebygger risker för olycksfall med barn inblandade. Detta då om ett tillräckligt stort antal anställda med rätt behörighet finns på plats så förbättras möjligheten till en god skolstart i livet och uppnående av kunskapsmål. Risken minskar även för sjukskrivningar då ett tillräckligt antal anställda finns på plats.

Proaktiv tillsyn där vi genom regelbundna inspektioner systematiskt går igenom verksamhetspunkter, trots att grundad anledning om felaktigheter och lagstridigheter inte finns, stöder verksamheten i deras eget kvalitetssäkringsarbete och effektiv användning av egenkontroll.

Beslut i enskilda förvaltningsklagomål skapar en bättre rättssäkerhet i den kommunala hanteringsprocessen av enskilda klientärenden och ger enskilda kommuner en möjlighet att utveckla kvaliteten i den egna verksamheten.

ÅMHHM kan vid behov överföra ärenden till Valvira som gäller ingripande i yrkesrättigheter för en yrkesutbildad person som förfarit på ett oändamålsenligt sätt. På så sätt kan risker förebyggas för ett stort antal klienter.

Genom att initiera tillsyn utgående ifrån äldrelagen och landskapslag om socialvård granskas hur kommunal äldreomsorg uppfyller lagens bestämmelser om bedömning av klientens servicebehov och rätt till en vårdplan. Detta skapar förutsättningar för en gemensam helhetssyn för klientens behov mellan socialvård och hälso- och sjukvård.

En god tillsyn ska inspirera verksamheten att själv regelbundet utvärdera sina arbetsmetoder och handlingsprocesser så att de motsvarar klientens eller patientens behov av service och/eller vård.

Hälso-och sjukvård

Tillsyn över den offentliga hälso- och sjukvården samt tillsyn och tillståndsprovning inom privata hälso- och sjukvården synliggör eventuella brister inom verksamheten samt ökar service- och vårdkvalitén.

Regelbunden organisationstillsyn över att hälso- och sjukvård bedrivs lagenligt bidrar till att säkerställa och förbättra hälso- och sjukvården och därmed minskar risken för stora samhälleliga kostnader.

Målsättningar för social- och hälsovården

- Behörighetsfördelningen inom tillsynen av socialvården på Åland mellan ÅMHHM och Statens ämbetsverk lyfts på nytt.
- Tillståndsprovning och tillsyn etableras över privat hälso- och sjukvård.
- Analyser och uppföljning enligt behov i form av reaktiv tillsyn rörande granskningen av barnsomsorgens personaldimensionering år 2024.
- Proaktiv tillsyn av personalens sammansättning och antal inom barnsomsorgen.
- Inspektion av tillståndspliktig privata socialserviceproducenter. Uppföljning av egenkontrollplaner och aktuella frågor.
- Inspektion av privata anmälningsskyldiga socialserviceproducenter i samverkan med behörigt kommunalt organ. Styrning och rådgivning åt serviceproducenterna.
- Proaktiv tillsyn av personlig assistansservice utgående från tidigare genomförd granskning och i samverkan med Funktionsrätt Åland.
- Tillsynsprojekt avseende hur kommunal hemservice lever upp till bestämmelserna i lagstiftningen. Projektet omfattar förutom den kommunala hemservicen också den kommunala äldreomsorgens personalstruktur och samverkansavtal med Ålands hälso- och sjukvård. Tillsynsprojektet genomförs genom inhämtande av information samt fysiska inspektioner i samtliga kommuner. Projektet stöder landskapsregeringens äldrepolitiska program ”Ett äldrevänligt Åland – program för landskapsregeringens äldrepolitik 2023-2030. Påbörjas hösten 2024 och färdigställs under år 2025.
- Tillsynsprojekt avseende hur hemsjukvården inom Ålands hälso- och sjukvård lever upp till bestämmelserna i lagstiftningen samt hur den kommunala äldreomsorgen och hemsjukvården inom Ålands hälso- och sjukvård samverkar genom hemvård. Tillsynsprojektet genomförs genom inhämtande av information. Påbörjas hösten 2025 för att komplettera tillsynen inom den kommunala äldreomsorgens hemservice.
- Tillsynsprojekt inom den kommunala äldreomsorgen avseende hur kommunerna och staden lever upp till bestämmelserna i lagstiftningen

gällande beviljande av institutionsvård inom äldreomsorgen. Projektet omfattar även kommunernas samverkansavtal med Ålands hälso- och sjukvård. Tillsynsprojektet genomförs genom inhämtande av information samt fysiska inspektioner vid boenden för institutionsvård för äldre. Planeras att det påbörjas hösten 2025 och färdigställs under år 2026.

Miljö

Miljöprövning

Inom prövningsområdet hanteras ansökningar för nya och befintliga verksamheter. Av dessa prioriterar ÅMHM nya verksamheter som behöver en miljöprövning för att påbörjas. För befintliga verksamheter som kräver revidering är antalet ansökningar känt. Antalet nya verksamheter är däremot oförutsägbart. ÅMHM:s ansvarsroll inom miljökonsekvensbedömningar påverkar också arbetsbelastningen. Att göra någon tillförlitlig prognos över arbetsbelastningen 2025 är därför utmanande.

Till myndigheten inkommer årligen en stor mängd granskningsärenden gällande både borrhningar och muddringar. Dessa ”mängdärenden” har utarbetade rutiner och arbetsförfaranden och förväntas fortsättningsvis kunna handläggas effektivt vid myndigheten.

Utmaningar

Prognosen tyder på att 2025 blir ett utmanande år för miljöprövningen, framför allt på grund av miljökonsekvensbeskrivningar för omfattande havsvindkraftsprojekt samt redan inkomna ärenden gällande stora fiskodlingar. Myndigheten kommer troligen fortsatt involveras i flertalet prövningar för etablering av anläggningar för produktion av förnyelsebar energi. I samband med dessa bedöms flertalet separata miljöprövningar för följdverksamheter uppstå.

Åländsk lagstiftning inom miljöområdet saknar förordningar som detaljreglerar verksamheter. Dessa skulle tydliggöra förutsättningar och kravställningar för alla parter. Åländska förarbeten och anvisningar om hur lagar ska tolkas och bedömas är ofta bristfälliga och rikslagstiftningen saknar ibland svenskspråkiga anvisningar. Dessa omständigheter leder till att handläggningen vid myndigheten blir arbetsdryg.

Samhällsvinster

Miljöprövningen har en förebyggande verkan då denna process ska se till att verksamheter, innan de påbörjas, planeras, byggs eller utförs med minsta möjliga miljöpåverkan.

ÅMHHM:s kommunikation med sökanden i prövningsärenden syftar till att minimera risken för framtida negativa effekter för miljön och verksamheten. Processen kan minska behovet för framtida kostsamma åtgärder. Ytterligare ett syfte med miljöprövningsprocessen är att involvera allmänheten i de projekt som planeras i deras näromgivning och miljö.

Andra viktiga samhällsvinster som uppkommer i och med myndighetens arbete är till exempel:

- Akvatisk flora och fauna skyddas.
- Olägenhet för sakägare minimeras.
- Möjlighet att nyttja vattenområdet.
- I verksamheter med utsläpp till luft minskar ÅMHHM riskerna för människors hälsa genom att ställa krav om utsläpp av ämnen och mängder i samband med prövning.
- Långvarig påverkan av buller är ohälsosamt, både fysiskt och psykiskt. För prövningspliktiga verksamheter fastställer ÅMHHM verksamhetstider, gränsvärden och ställer krav på bullerdämpande åtgärder där det behövs.
- Vid utsläpp till mark eller vatten, via till exempel avloppsanläggningar, är syftet att skydda grundvatten och minska risk för förorening av mark och grundvatten för att inte förstöra möjligheter att framledes nyttja dessa.
- Ytterligare en vinst med fasta gränsvärden är att detta leder till minskning av utsläpp av näringsämnen till vattenförekomster, vilket i sin tur bidrar till minskad algbloomning, minskad syrebrist samt minskade läckage av näringsämnen.

Målsättningar för miljöprövningen

- Ny e-tjänst för tillstånd för vattenverksamheter ska tas i bruk under 2025.
- Samverkan med finska och svenska myndigheter med fokus på kompetensutveckling gällande havsbaserad vindkraft ska genomföras vid minst 4 tillfällen under 2025.
- Uppdatera principbesluten för muddringar och utfyllnader.
- Skapa e-tjänst för miljötillstånd.

Miljötillsyn

ÅMHHM:s arbete med miljötillsyn planeras att löpa på enligt fastställd tillsynsplan för 2025. Inför det kommande året är läget inom personalresursen stabilt, men oförutsägbara händelser kan påverka tillsynsarbetet.

Utmaningar

Arbetet med att ta fram en ny vattenlag vid landskapsregeringen kan innebära en ökad arbetsbelastning. I dagsläget finns det inte tydliga besked hur arbetet med vattenlagen fortgår.

En ständig utmaning inom miljötillsynen är inkomna klagomål som måste hanteras skyndsamt. Utmaningen ligger i att klagomålen varken går att förutsäga i antal inkomna ärenden per år eller ärendenas komplexitet och tidsåtgång. Även tillsynsprojekt som utförs i samarbete med andra myndigheter kan bli mer tidskrävande än planerat.

Nya utmaningar på lång sikt är de framtida klimatförändringarna som kan innebära ökad risk för torka, skogsbränder, skyfall (t ex avloppsbräddningar) och förändringar inom ekosystemen. Dessa risker och förändringar skapar nya utmaningar för myndigheten inom miljötillsynen. Till exempel kan dricksvatten och övriga ytvatten förorenas vid intensiva regn och bland annat leda till att badstränders vattenkvalité påverkas negativt.

Samhällsvinster

I stort sett all miljötillsyn sker i förebyggande syfte. Alla verksamheter är på något sätt miljöbelastande och inom tillsynen bevakar myndigheten att miljölagstiftningen efterlevs så att ändamålet med verksamheterna nås med minsta möjliga negativa miljöpåverkan. Genom en god miljötillsyn kan många, för både samhället, verksamhetsutövaren eller den enskilde individen, kostnadskrävande insatser undvikas.

Vid alla verksamheter som förvarar och/eller använder oljor, bränslen, kemikalier, avfall eller gödsel kontrollerar ÅMHM att hanteringen och lagringen sker på ett säkert sätt. Om dessa produkter kommer ut i mark eller vatten kan både grund- och ytvatten förorenas. Det är extra känsligt i vattenskyddsområden och i områden där det enbart finns dricksvatten från brunnar. Kommer det föroreningar i grundvattnet är det mycket svårt att sanera. Sanering av mark är mycket kostsamt då massorna ska grävas upp och föras till godkänd avfallsmottagare, ofta utanför landskapet.

Om oljor eller kemikalier hamnar i avloppsledningsnätet och rinner vidare till ett reningsverk så måste allt inkommande avloppsvatten bräddas förbi reningsverket, annars slås det biologiska reningssteget ut. Om föroreningar kommer in i reningsverken är det kostsamt att rengöra och att få allt att fungera igen. Detta kan till exempel ske om oljeavskiljare inte töms och besiktas regelbundet.

Gödsel och avloppsvatten innehåller både bakterier och näringsämnen. Vid felaktig hantering eller rening kan det hamna i sjöar och hav och bidrar då till

övergödningen, med ökad algblomning som följd. Förutom att ekosystemen och botten påverkas negativt, är till exempel cyanobakterier hälsovådliga för barn och husdjur. Hundar som dricker och badar i vatten med cyanobakterier kan till och med avlida. Att gödsel sprids i enlighet med fastställda bestämmelser och lagras tätt är viktigt för att förhindra risk för föroreningar. Bakterier från icke fungerande avloppsanläggningar kan också leta sig ner till vårt grundvatten. Bakterier i dricksvatten är ohälsosamt för både människor och djur samt kostsamt att rena. Det är dessutom svårt att få ersättning för kostnaderna, då det är mycket svårt att bevisa var dessa föroreningar kommer ifrån. Många föroreningar kan finnas kvar i decennier, ibland till och med i sekel, och det är därför av yttersta vikt att se vårt grundvattnen som resurs som måste skyddas. ÅMHHM ser till att Åland har ett säkert och kvalitativt hushållsvatten. Inom tillsynen kontrolleras i huvudsak de tekniska vattenreningsprocesserna men övervakning görs av hela flödet, ända från råvattentäkt till konsumenten.

Under badsäsongen utförs regelbundna vattenprover vilka tas för att kontrollera att bakteriehalterna inte ligger på skadliga nivåer.

ÅMHHM deltar i en samnordisk grupp där arbetet främst fokuserar på hur små vattenförsörjningsenheter (50-500 personer) klarar av att implementera dricksvattendirektivet. Gruppen arbetar för tillfället med tre vetenskapliga artiklar. Vidare har en artikel publicerats i Official Journal of the World Water Council baserat på den samnordiska gruppens framtagna material med rubriken: ”*Water quality for citizen confidence: The implementation process of 2020 EU Drinking Water Directive in Nordic countries*”. Genom att ÅMHHM medverka till framtagandet av vetenskapliga artiklar kan myndigheten hålla sig i framkant inom området.

Miljötillsynen är en väldigt viktig del av myndighetens uppdrag att förvalta det åländska öriket till kommande generation. Genom tillsynens preventiva arbete upptäcks och förhindras miljöolägenheter som exempelvis utsläpp av kemikalier eller orenat avloppsvatten.

Målsättningar för miljötillsynen

- Genomföra planerad tillsyn för 2025 samt slutföra kvarvarande tillsynsärenden från 2024 som på grund av sjukskrivningar släpat efter.
- Färdigställa 4 kontrollundersökningsprogram för vattenverk och distributörer.
- 3 interna utbildningar ska genomföras inom miljögruppen för att öka den interna kompetensen.
- Genomföra tillsynsprojekt för transport av farligt avfall i fält i samarbete med polismyndigheten.

Livsmedel

Livsmedelsföretagare på Åland är viktiga för Ålands ekonomi både vid försäljning av livsmedelsprodukter och inom turismnäringen.

I dagsläget finns totalt 474 aktiva livsmedelsobjekt som har gjort anmälan enligt livsmedelslagen. Därutöver finns 22 godkända livsmedelslokaler som hanterar animaliska livsmedel, till exempel fiskslakterier. Till anmälda livsmedelsobjekt hör centralkök, restauranger, butiker, bagerier och caféer, industriella livsmedelstillverkare, lager och transporter. Därutöver finns offentliga verksamheter som skolor, daghem, äldreboenden och sjukhus. Marknadsförsäljare, primärproducenter och under året avslutade verksamheter är inte inräknade i ovanstående siffra. Många verksamhetsutövare har öppet bara en kort tid under sommaren eller under helger och kvällar vilket ställer krav på anpassad tillsyn. Tillsynsbehovet är även större sommartid.

I regel inspekteras nyanmälda verksamheter inom tre månader. I vissa fall sker även syn på plats under byggnation innan uppstart.

Livsmedelstillsyn

Den regelbundna planerliga tillsynen baseras på Livsmedelsverkets anvisning ”Riskklassificering av en livsmedelslokal och kontaktmaterialverksamhet och fastställande av tillsynsbehov”, med tillhörande bilagor. Tillsynen består i regel av förberedande arbete med inläsning av regelverk, inspektionshistorik och objektets nuvarande verksamhet. Därefter görs en fysisk inspektion och processen avslutas med protokollskrivning. Rådgivning och informationsinhämtning sker löpande. Vid konstaterade brister som kan äventyra livsmedelssäkerheten utförs en uppföljande inspektion som verksamheten debiteras extra för. I sista hand kan ett beslut om föreläggande tas för att säkerställa att lagen efterlevs.

Varje år anmäls ett antal nya verksamheter enligt livsmedelslagen samt innehavarbyten. Därutöver inkommer godkännande av verksamheter enligt livsmedelslagen, inkomna klagomål samt utredningar av misstänkta matförgiftningar. Ytterligare utförs provtagningar och övervakning av återkallelser på begäran från Livsmedelsverket.

Verksamhetsutövare, andra myndigheter och allmänheten inkommer frekvent med frågor som utreds och besvaras. I livsmedelstillsynen ingår också att hålla myndighetens hemsida och sociala medier uppdaterade och vid behov informera verksamhetsutövare om ny lagstiftning.

Utmaningar

Livsmedelstillsynen med provtagningar, informationen till allmänheten och fokusområden med riktad tillsyn styrs genom den nationella tillsynsplanen som på Åland fortfarande är under beredning och ännu inte applicerad på Åland.

Digitala inspektionsprotokoll ska börja göras under 2025 med syfte att få fram statistik på brister och kunna offentliggöra tillsynsresultat, som föreskrivs i den nya livsmedelslagen. Lagen antogs på Åland den 1 januari 2024. I nya livsmedelslagen 297/2021 samt i EU-förordning 625/2017 anges att myndigheten ska offentliggöra tillsynsresultat.

I riket används smiley-systemet och resultat publiceras på www.oivahymy.fi. Myndighetens ärendehanteringssystem är inte kompatibelt med det som används i riket. På Åland kan idag endast inspektionsresultaten fås genom att begära ut offentliga handlingar. ÅMHHM behöver ta fram ett system för att offentliggöra resultaten enligt lagstiftningen, myndigheten är här beroende av vad våra externa IT-leverantörer kan ta fram.

I princip utgår all lagstiftning inom livsmedelsområdet från EU-förordningar. Anvisningar från finska livsmedelsverket om hur dessa ska tillämpas saknas ibland på svenska.

Det är svårt att hitta passande utbildningar och information på svenska om gällande lagstiftning och regelverk. Idag använder myndigheten Finlands OIVA-anvisningar för bedömning av verksamhetsutövarnas regelefterlevnad. Skolning i hur dessa OIVA-anvisningar ska tillämpas saknas på svenska. Även vissa av texterna som hänvisas till i Oivas bedömningsanvisningar saknas på svenska.

Omfattningen av näthandel med livsmedel (inklusive kosttillskott) är svårbedömd vilket innebär problem med att fastställa tillsynsbehov.

Förbud mot bisfenol A förväntas komma runt årsskiftet, det här kommer att påverka framtida tillsyn av kontaktmaterial.

Med den nya livsmedelslagen ska ÅMHHM även kontrollera livsmedelsföretagarens tillförlitlighet vilket inte kan göras utan tillgång till ekonomisk information om verksamhetsutövarna. I dagsläget har livsmedelstillsynen inte tillgång till den informationen.

Samhällsvinster

Åländska livsmedelsföretag genererar intäkter till samhället både genom export och lokal konsumtion. Att dessa företag har en säker framställning av livsmedel är

en förutsättning för en fungerande handel. Livsmedelstillsynen kontrollerar att framställningen av livsmedelsprodukter utförs på ett säkert och redligt sätt.

Regelbunden tillsyn motverkar livsmedelsfusk och skapar rättvisa konkurrensförhållanden genom att säkerställa att alla företag följer gällande regelverk. På så sätt skyddas både konsumenternas intressen och de seriösa företagen från att missgynnas av oegentligheter inom branschen.

Turism- och fartygsnäringen är viktig för Åland. Ifall matserveringar både i land och ombord inte uppfyller kraven på god livsmedelshygien äventyras Ålands renommé som turistdestination, vilket kan resultera i färre turister och minskade intäkter.

Att förebygga samhällssmitta och matförgiftningar sparar kostnader i form av sjukvårdsutgifter och frånvaro från arbete och personligt lidande.

Målsättningar för livsmedelstillsynen

- Återuppta regelbunden tillsyn av passagerarfärjor som är registrerade på Åland men inte angör åländsk hamn.
- Inleda användandet av digitala inspektionsprotokoll och därifrån fortsätta arbetet med framtagande av digitala system för offentliggörande av resultat från livsmedelstillsynen.
- Göra livsmedelsobjekt i ärendehanteringssystem mer sökbara, för att underlätta arbetsplanering.
- Utarbeta rutiner gällande påföljdsavgifter.
- Provtagningsprojekt: mjukglass och sushi.
- Riktad tillsyn av frukostserveringar på hotell.
- Uppdatera mallar, e-tjänster, checklistor, information på hemsidan, rutiner och metoder för att möta kraven i nya livsmedelslagen. Fortlöpande arbete.
- Påbörja registrering och tillsyn av primärproducenter dock beroende av personalresurser.

Alkohol

På Åland är antalet permanenta serveringstillstånd ca 130 samt 13 anmälda passagerarfartyg. Handläggning av serveringstillstånd, tillsynsärenden samt utförande av tillsyn och besvarande av frågor som hör till området sköts av en person på heltid samt ca 25% av en annan tjänst i sektionen. Sommartid brukar en sommarvikarie även utföra en del alkoholtillsyn vid sidan av andra arbetsuppgifter.

Tillsyn

Alkoholtillsynen består av förebyggande samt inre och yttre tillsyn. Den förebyggande tillsynen sker genom information, rådgivning och dialog med näringsidkare samt olika samarbeten.

Inre tillsyn är av administrativ karaktär och består främst av kontroll och uppföljning av att tillståndshavarna har den tillförlitlighet och de ekonomiska resurser som krävdes då tillståndet beviljades samt att försäljningsrapporterna rapporteras inom utsatt tid.

Med yttre tillsyn avses den tillsyn som sker på serveringsstället, vilket innebär kontroll av att alkoholserveringen sker i enlighet med tillståndet och bestämmelserna i alkohollagstiftningen. Alkohollagstiftningen lägger stor vikt vid serveringsställets egna ansvar att säkerställa verksamhetens laglighet genom egenkontroll. All personal ska ha tagit del av egenkontrollplanen och verifierat detta med sin underskrift.

ÅMHM utför tillsyn på basen av en riskbedömning som påverkas av verksamhetens art och omfattning, tidigare inspektionsresultat, om serveringen är inriktad på alkoholförsäljning samt eventuell förlängd serveringstid. Även tips eller klagomål som lämnats till myndigheten samt ingripandeanmälningar från polisen påverkar riskbedömningen.

Prövning

Antalet prövningar varierar mycket över året med en stor anhopning på våren och försommaren, då många innehavarbyten sker och de tillfälliga evenemangen ansöker om serveringstillstånd för sin alkoholservering.

Utmaningar

Rikets nya alkoholnäringsregister är anpassat för ärendehantering och tillsyn på fastlandet men stöds inte av ÅMHM:s IT-system. Många av registrets fördelar kan därför inte utnyttjas på Åland. Ärendehanteringens medför mycket manuellt arbete som i riket utförs av sökanden.

Enligt lagstiftningen ska grannar och närboende i många fall höras före beslut kan fattas om alkoholservering på en uteservering. Detta är ett tidskrävande förfarande.

Arbetet med att tillse att samtliga verksamhetsutövare utarbetar en egenkontrollplan och håller planen uppdaterad är fortsättningsvis utmanande. Vid alkoholinspektioner är det inte ovanligt att det visserligen finns en skriftlig egenkontrollplan men att den inte används eller ens är förankrad hos personalen.

Situationen är sårbar då det bara är två inspektörer som har kompetens på området och kan handlägga tillståndsärenden, vilket kan göra att prioriteringar mellan olika ärenden måste göras. I perioder kan tillsynen och tillsynsärenden behöva stå tillbaka till förmån för handläggning av ansökningar.

Samhällsvinster

En stor del av de misshandelsfall som sker på allmänna platser och på krogar kan härledas till en alltför hög berusningsnivå. Att förebygga våld där det är möjligt ligger i allas intresse då varje misshandel, utan att beakta det personliga lidandet, enligt BRÅ (Brottsförebyggande rådet) kostar från ett par tusen till fem miljoner euro i långsiktiga samhällskostnader. De totala kostnaderna för alkoholrelaterade skador uppskattades år 2020 vara någonstans mellan 638 och 940 miljoner euro enligt THL:s (Institutet för hälsa och välfärd) ”Statistisk årsbok om alkohol och narkotika 2023”

Myndigheten har en viktig uppgift i att öka medvetenheten om alkoholens risker, vilket i sin tur främjar en ansvarsfull servering av alkohol. Regelbunden och noggrann tillsyn är nödvändig för att säkerställa efterlevnad av lagen. Detta skapar en trygg och ansvarsfull serveringsmiljö, där exempelvis försäljning av alkohol till minderåriga effektivt kan förhindras. Unga personer som just blivit myndiga besöker ofta krogarna och kommer där att utveckla normer för vilket förhållningssätt man får till alkohol i dessa sammanhang. Därför är det viktigt att det finns en respektfull restaurangkultur där berusningsdrickandet inte är den norm som råder.

Genom att säkerställa att tillståndshavaren har de förutsättningar som lagstiftningen kräver förebyggs att oseriösa och potentiellt kriminella eller missbrukande personer beviljas serveringstillstånd eller förvärvar ett bolag som innehar serveringstillstånd. Genom att samma krav gäller samtliga tillståndshavare säkerställs att konkurrensen mellan aktörerna på Åland sker på lika villkor.

Målsättningar alkoholområdet

- Hålla två möten med polisen och kanske andra berörda myndigheter under året för att stämma av gemensamma målsättningar gällande till tillsyn och förebyggande alkoholarbete.
- ÅMHHM har som mål att serveringsställen med förlängd serveringstid och inriktning på alkoholservering ska få minst fyra tillsynsbesök under året. Övriga serveringsställen får tillsyn enligt den riskbedömning som görs, dock minst ett tillsynsbesök vart tredje år. Målet är att utföra totalt 90 tillsynsbesök under året. Nya tillståndshavare inspekteras under det första verksamhetsåret.

- Fatta beslut rörande ansökningar så snabbt som möjligt och vid okomplicerade ärenden, som inte kräver hörande av närboende, inom maximalt 30 dagar från det att en komplett ansökan lämnats in.
- Göra ett studiebesök till svenska sidan för att få jämföra arbetssätt.

Tobak

Landskapslag om tobak och tobaksrelaterade produkter ändrades år 2020. Ändringen kompletterar befintlig tobakslagstiftning i syfte att uppfylla EU:s tobaksproduktdirektiv gällande säkerhetsmärkning och äkthetsdetaljer. Den reviderade tobakslagen innehåller bland annat bestämmelser om återförsäljarnas skyldigheter att upprätta en egenkontrollplan. Innehållet i och utarbetandet av egenkontrollplanen regleras genom landskapsförordning om tobak och tobaksrelaterade produkter.

Förslag till ändring av tobakslagen har varit på remiss under oktober 2024. I lagförslaget föreslås ändringar för att utöka de områden där rökning är förbjuden, införa krav på neutrala förpackningar, begränsa försäljningen av och innehållet i rökfria nikotinprodukter (även kallat tobaksfritt eller vitt snus) samt att möjligheten att avvika från åldersgränsen för försäljning av tobaksprodukter slopas. Det föreslås även en möjlighet för bostadssammanslutningar att ansöka till ÅMHH om att ÅMHH skall utfärda rökförbud på balkongerna till lägenheterna i bostadssammanslutningens byggnad, på utomhusområden som används av lägenheterna samt inne i lägenheterna. Föreslagna lagstiftningsåtgärder innebär en ökning av ÅMHH:s arbetsuppgifter.

Verksamhetsidkare som säljer tobak och tobaksrelaterade produkter ska själva anmäla detta till ÅMHH. Även tillverkare och importörer är skyldiga att anmäla nya tobaksprodukter och relaterade produkter till ÅMHH. Myndigheten utfärdar ett anmälningsbevis om tobaksförsäljning vilket återförsäljaren ska hålla synligt för kunderna vid återförsäljarens betalstation. ÅMHH bokför återförsäljare av tobak och tobaksrelaterade produkter i myndighetens tobaksregister. I dagsläget finns 46 aktiva objekt i tobaksregistret, varav 14 utgörs av passagerarfartyg. Anmälan kräver inget beslut från myndigheten men ÅMHH ska årligen i november fakturera verksamhetsidkaren årsavgift för tobaksförsäljning.

I egenskap av lokal övervakande myndighet ska ÅMHH förrätta tillsyn av lagrings- och försäljningsplatser för samt övervaka försäljningen av tobaksprodukter och även övervaka att rökningförbud och -restriktioner efterlevs. Marknadsföring och reklam för tobaksprodukter är reglerade enligt landskapslagen. ÅMHH övervakar att försäljningsställen inte bryter mot dessa regler, exempelvis genom otillåten exponering i butiker eller genom olagliga

marknadsföringskampanjer. Detta är viktigt för att minska synligheten av tobaksprodukter, särskilt för unga.

Tillsyn

Tillsynen över tobakslagen stödjer sig förutom på myndighetstillsyn även på den egenkontroll och verksamhetsreglering som verksamhetsidkarna själva ska utöva. Till myndighetstillsynen hör tillsyn över tobaksproduktens säkerhetsmärkning och äkthetsdetaljer. Vid tillsynsbesöket skall inspektören bland annat kontrollera att synligt anslag finns för lagenliga rutiner vid tobaksförsäljning och rutiner för ålderskontroll.

I fokus för tillsynen av tobaksförsäljningen ligger återförsäljarens egenkontrollplan med uppgifter om ansvarspersonen, introduktion och information till personal samt åtgärder och bokföring vid problemsituationer. Ur egenkontrollplanen ska framkomma hur försäljningsverksamheten informerar sin personal om rutiner för lagenlig tobaksförsäljning och ålderskontroll. Dessa skyldigheter omfattar även plikten att bokföra uppgifter om problem vid försäljningen samt åtgärder som vidtagits för att avhjälpa problemen. Försäljningsverksamheten har också skyldighet att bokföra de åtgärder som vidtagits med anledning av myndighetskontroller. I tillsynen ingår även att ta emot och besvara frågor från verksamhetsutövare och allmänheten, hålla informationen på myndighetens webbsida och sociala medier uppdaterad samt vid behov informera verksamhetsutövare om ny lagstiftning.

Utmaningar

För tillfället finns inte någon tjänst på ÅMHHM som kan frigöra tillräckligt med tid för att fullgöra all tillsyn som krävs då en för ändamålet äskad tjänst nekades anslag i budget. Om extra medel kan tas fram under våren kan dessa användas som förstärkning på området.

Det långsiktiga målet i landskapets ANDTS-program är att Åland ska vara rökfritt år 2030 och tobaksfritt år 2040. Det är viktigt med informationsspridning om tobakens skadliga effekter samt vilka skyldigheter återförsäljarna har. Effektiv kommunikation kräver dock resurser.

Att i tillräcklig omfattning kontrollera att åldersbestämmelserna följs vid försäljning av tobak och tobaksrelaterade produkter är en utmaning i och med att ÅMHHM inte är berättigade att utföra så kallade provköp av tobaksprodukter så som till exempel svenska tillsynsmyndigheter är.

ÅMHHM ska genom tillsyn kontrollera tobaksproduktens säkerhetsmärkning och äkthetsdetaljer men saknar elektronisk scanner vilket används i riket. Tillsynen sker således visuellt i dagens läge.

Marknaden för tobaksprodukter och relaterade produkter förändras kontinuerligt då nya produkter dyker upp, vilket myndigheten behöver hålla sig uppdaterad om.

Samhällsvinster

Tobaksanvändning orsakar samhället stora kostnader årligen. Den ekonomiska kostnaden som kan relateras till tobaksanvändning uppgår till ca 1,8% av BNP. Summan av direkta och indirekta kostnader orsakade av rökning i Finland uppgick år 2020 till ca 1,3 miljarder euro. Samma år orsakade tobaksrökning uppskattningsvis mellan 3700 och 5500 dödsfall.

Genom regelbunden tillsyn och samarbete med verksamhetsutövare minskar tillgängligheten av tobaksprodukter, speciellt för unga. Färre användare av tobaksprodukter innebär i det långa loppet en friskare befolkning då risken för tobaksrelaterade sjukdomar såsom cancer, hjärt- och kärlsjukdomar samt luftvägsbesvär minskar. Detta i sin tur sänker kostnaderna för samhället.

Vinster för miljön finns också. Cigarettfimpar, snus- och nikotinpåsar förorenar både mark och vatten, till exempel är cigarettfimpar det vanligaste skräpet på badstränder. Minskad rökning skulle därför innebära färre fimpar som förorenar vår omgivning.

Målsättningar tobak

Alla målsättningar baseras på om extra medel erhålls för ändamålet.

- Planera samt beställa ett projekt för unga personers provköp av tobak och tobaksrelaterade produkter.
- Tillsynsprojekt: objekt i skärgården, säsongöppna verksamheter, passagerarfartyg.
- Lägga upp en tillsynsplan för de kommande fem åren.

Hälsoskydd

Enligt hälsoskyddslagen ska verksamheter såsom serviceboenden, skolor, daghem, behandlingslokaler med särskilda krav på hygien, idrottsanläggningar och inkvarteringar anmäla sin verksamhet till ÅMHHM och omfattas av regelbunden tillsyn. Myndigheten handlägger dessutom klagomål och ger rådgivning. Inom tillsynen kontrollerar ÅMHHM att hygien och inomhusmiljö uppfyller lagens krav.

Utmaningar

Det är svårt att hitta utbildningar inom hälsoskyddsområdet, anvisningar på svenska saknas ofta och Åland har få utomstående sakkunniga. Den mätutrustning

för riktgivande mätningar som myndigheten har till sitt förfogande kräver utbildning i handhavande, regelbunden kalibrering och är i vissa fall föråldrad. Arbetet är sårbart då ÅMHHM endast har en inspektör på området och kontaktperson på landskapsregeringen saknas.

Samhällsvinster

I samband med tillsyn kan eventuella problem med rutiner eller teknisk utrustning upptäckas vilket resulterar i att skador/brister i byggnader kan åtgärdas i ett tidigare skede och eventuella hälsobesvär minimeras och större ekonomiska kostnader kan undvikas. Barn och äldre är exempel på känsliga grupper som själva inte alltid kan påtala eventuella olägenheter i sin vistelsemiljö. ÅMHHM kan genom tillsyn på förskolor, skolor och äldreboenden bidra till en hälsosam miljö för dessa grupper genom att myndigheten bland annat kontrollerar hur ventilation, städning och hygienrutiner fungerar.

Målsättningar hälsoskydd

- Genomföra planerad tillsyn för 2025
- Ta fram hälsoskyddsordning för behandlingslokaler.

Konsumentssäkerhet

Konsument säkerhetslagen reglerar säkerheten för tjänster och produkter som säljs till konsumenter. Varor och tjänster som säljs får inte medföra risk för konsumentens hälsa eller egendom som är större än vad som kan förväntas. Lagen gäller alltid förutsatt att högre säkerhetskrav inte ställs i annan lagstiftning.

Inom konsument säkerhetsområdet utför ÅMHHM i regel inte någon proaktiv/regelbunden tillsyn. Vid olyckshändelser utreds orsaken och de aktuella säkerhetsrutinerna ses över. Konsumenttjänster innefattar allt från simhallar, äventyrsaktiviteter, lekparkar till tatueringstjänster och ridtjänster.

Samhällsvinster

Allmänheten kan tryggt använda produkter och tjänster i samhället.

Utmaningar

Konsument säkerhetslagen är en bred lagstiftning som reglerar säkerheten inom många olikartade områden vilket försvårar tillsynen för ÅMHHM. Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes) som utför motsvarande uppgifter i riket har experter på varje enskild typ av verksamhet och är även med och tar fram säkerhetsstandarder för dessa verksamhetstyper inom hela EU medan Åland har ca 25% av en inspektörstjänst på ÅMHHM inriktad på konsument säkerhet.

I slutet på 2024 kommer ett nytt lagstiftningspaket rörande konsument säkerhetslagstiftning att träda i kraft i riket. Bakgrunden är en ny EU

förordning om allmän produktsäkerhet som trädde i kraft i juni 2023 vars syfte är att ge ökad enhetlighet och bättre följande av regler om produktsäkerhet och marknadsövervakning. Det nya lagstiftningspaketet innebär att den åländska blankettlagstiftningen behöver ses över.

Målsättningar

- Förbereda för och implementera den nya konsumentssäkerhetslagstiftningen. Det arbetet innefattar bland annat att ge remissvar på lagförslaget, ta fram information och anvisningar till ÅMHH:s hemsida, uppdatera och ta fram nya e-tjänster samt se över inspektörsrutinerna.

Veterinärverksamhet

Klinisk verksamhet

Myndigheten upprätthåller 24-timmars veterinärjour i landskapet Åland. Veterinärerna vidareutbildar sig i mån av möjlighet och utbud för att upprätthålla kompetensen för jouten. Dagtid bedrivs veterinärsjukvård på fält alla vardagar samt i mån av tid smådjursjukvård på klinik i omfattningen av en - två bokningsbara dagar i veckan samt vid behov akut sjuka smådjur. I fältverksamheten ingår även en betydande del förebyggande hälsovård hos nötkreatur och får på besättningsnivå.

Tillsyn

Livsmedelshygien och slakt

Veterinärerna utför besiktning före slakt av alla djur samt köttkontroll efter slakt av samtliga slaktkroppar på landskapets godkända slakterier. Tillsynen strävar till att försäkra gott djurskydd innan och god livsmedelshygien under och efter slakt. Veterinärerna har även huvudansvar för tillsynen av livsmedelsanläggningar som hanterar animaliska råvaror för vidare distribution. Det är ofta större industrier med hög riskklass som mejerier, fiskrenserier, styckerier och förädlingslokaler. Tillsynen utförs med hjälp av övriga livsmedelsgruppen. Provtagning enligt det nationella programmet för kontroll av främmande ämnen i animaliska livsmedel och produktionsdjur utförs enligt Livsmedelsverkets anvisningar. Inom programmet övervakas förekomsten av en stor mängd ämnen (t.ex. antibiotika, hormoner, färgämnen, tungmetaller, dioxiner) i animaliska livsmedel.

Smittskydd

Veterinärerna utför de uppgifter som enligt rikslagstiftningen om bekämpande av smittsamma djursjukdomar ligger på kommunal nivå samt ansvarar för övervakning enligt ett antal nationella hälsokontrollprogram, exempelvis fiskhälsoövervakning eller zoonoser som salmonella, brucella, och TSE

(prionsjukdomar som ”galna kosjukan”). Zoonoser är sjukdomar som naturligt kan överföras mellan djur och människa.

Under 2021 upptäcktes virussjukdomen IHN vid ett antal fiskodlingar på Åland för första gången och ett saneringsprogram initierades. Under 2022 upptäcktes ytterligare ett IHN-fall som föranledde ett utvidgat bekämpningsprogram inom två zoner. Den ena zonen är friförklarad och om allt löper väl med de sista provtagningarna kan den andra zonen friförklaras tidigast under hösten 2025. Efter avslutad IHN-övervakning kommer man i stället att kunna lägga fokus på att bygga upp den veterinära tillsynen på alla vattenbruksanläggningar utifrån ett normalt tillsynsläge. Detta ger då ett ökat fokus på proaktivt arbete i stället för reaktivt.

Djurskydd

Djurskyddstillsynen består till stor del av uppföljning av klagomål. Utöver det utförs ett antal inspektioner på ett urval av produktionsgårdar, så kallade EU-inspektioner. Dessutom övervakas djurskydd tillsammans med ett antal andra mindre områden i samband med villkorlighetstillsynen. Anmälningsskyldiga verksamheter övervakas enligt myndighetens tillsynsplan. Under 2025 kommer samtliga anmälningsskyldiga verksamheter att ha granskats samt genomgått en riskbedömning.

Utmaningar

Avsaknaden av relevant lagstiftning, tolkningsanvisningar, information, färdiga system och strukturer försvårar rättssäkert arbete och skapar en stor mängd administration. Detta bekräftas även i flera externa utredningar som tidigare gjorts.

Beroende på arbetsområde finns tyvärr ofta viktig information eller utbildningar helt, eller delvis, endast på finska.

Rekryteringen av nya kollegor till både ordinarie tjänster och två längre vikariat har senaste år varit problematisk på grund av lågt antal sökanden. Detta har medfört att ordinarie grupp har tvingats göra ständiga omfördelningar vilket påverkar det dagliga arbetet negativt.

Under början av 2025 återkommer den ena av de två ordinarie och förhoppningen är då att det kvarvarande vikariatet enklare ska kunna besättas och situationen ska underlättas.

Samhällsvinster

Den veterinära verksamheten styrs av en mängd lagar och förordningar. Lagstiftningens primära mål är att direkt eller indirekt främja människors och djurs hälsa. ÅMHHM jobbar med preventiv hälsovård främst bland lantbrukets djur

och detta syftar till att förebygga sjukdomar som kostar pengar och tid att behandla, både för lantbrukaren och samhället. Dessutom kan man minska miljöbelastningen och stävja antibiotikaresistensutvecklingen genom bättre planering av läkemedelsanvändningen vilket är viktigt ur ett hälsoperspektiv. Ett förebyggande arbete ökar även djurvälferden på sikt.

Tillsynen över godkända livsmedelsanläggningar är ett förebyggande arbete vars främsta syfte är att trygga att de producerade varorna är säkra, med andra ord fria från ämnen och organismer som kan leda till sjukdom. En mängd områden kopplade till själva livsmedelshygienen övervakas men även andra delar av produktionen kontrolleras. Bland annat verifieras att varan är rätt märkt så att konsumenter inte blir vilseledda och kan göra medvetna val.

Provtagningsprogrammet för främmande ämnen i fisk, kött, ägg, mjölk och honung verkar också för att främmande och skadliga ämnen (t.ex. antibiotika, hormoner, färgämnen, tungmetaller, dioxiner) inte ska förekomma i animaliska livsmedel över en säker, fastställd, lägsta nivå.

Spårbarhetskraven för fisk kontrolleras vilket är en viktig komponent i EU:s arbete mot utfiskning. Den veterinära tillsynen och provtagningen av fisk från fiskodlingar ute hos producenterna är en viktig del i det stora arbete som samhället bedriver för att säkerställa att de livsmedel som når ut till konsumenterna är säkra. Övervakningsarbetet har olika fokusområden och innefattar fiskhälsa och sjukdomsövervakning, kontroll av var fisken kommer ifrån, biosäkerhet för att minska risken för smittspridning vid smittsamma sjukdomar samt provtagning för övervakning av virussjukdomar.

Regelbundna salmonellakontroller är av stor vikt då salmonella hos människor är en allvarlig sjukdom. Äggproduktionen i Finland har status som salmonellafri och kontinuerlig provtagning behövs för att upprätthålla statusen. Ett salmonellautbrott skulle orsaka stora samhällsliga kostnader. I samband med inspektionerna kontrolleras även smittskydd och allmänhygien hos äggproducenterna. Detta är också viktigt för att förebygga att smittsamma sjukdomar som till exempel fågelinfluensa kommer in i besättningarna vilket skulle orsaka stora kostnader då fåglarna skulle behöva avlivas.

Arbetet gällande djurskydd är viktigt både för att trygga djurens välbefinnande och även för Åland som samhälle. Det finns flera aktörer som verkar inom förädling av animaliska livsmedel och om vi på Åland inte har bra djurskydd tappar även dessa varumärken förtroendet på sikt.

Då det gäller djurskydd för sällskapsdjur blir frågan om samhällsvinster mer omfattande. Ofta är det så att folk misstänker att någon missköter sin hund eller katt och anmäler detta. Då inspektören väl är på plats visar det sig i många fall att man egentligen har att göra med en betydligt större problematik i form av

sjukdomar, misshandel och/eller missbruk som resulterat i att brister i djurskötseln förekommer. Myndigheten kan vara den första ”utomstående” kontakten som ser denna misär, till exempel barn som far illa. Ju tidigare dessa personer får hjälp, vård eller dylikt desto bättre för hela samhället. Önskvärt vore att ha ett aktivt samarbete mellan djurskyddsinspektör och i första hand de sociala myndigheterna.

Ett område som också börjar få mer och mer fokus är djurhälsovälfärd inom fiskproduktionen. I dagsläget är kunskapen inom detta område relativt liten och behovet av forskning och utveckling är stort. Här spelar övervakningen en viktig roll i att hjälpa till att ta reda på var kunskapsluckorna finns så att forskning, monitorering och uppföljning kan riktas mer effektivt.

Målsättningar veterinär verksamhet

Allmänt

- Lyckas rekrytera personal på vakant vikariat i fältverksamheten.
- Samtliga veterinärer deltar i minst en utbildning och/eller genomför ett studiebesök utanför Åland.
- Hålla ner jourkompensationsdagarna. Max 15 dagar inestående per kvartal.

Klinisk veterinärverksamhet

- Teckna avtal med alla de fårägare som har visat intresse för fårhälsovårdsprogrammet.
- Marknadsföra möjligheten till ultraljudsundersökningar på stordjur.
- Hålla regelbundna smådjursdagar varje vecka.

Livsmedel

- Färdigställa en lathund som beskriver arbetsgången i tillsynsarbetet med anläggningar som besöks regelbundet.
- Samordna tillsynsprotokoll med myndighetens övriga livsmedelsinspektörer för att enklare kunna offentliggöra resultat.

Nationella hälsokontrollprogram – fiskhälsa

- Genomföra de sista övervakningsproverna och -inspektionerna för IHN i den kvarvarande zonen.
- Få in alla vattenbruksanläggningar i den ordinarie tillsynsplanen förutsatt att övervakningsprogrammet för IHN kan avslutas.
- Koordinera inhämtning av information rörande vattenbruksanläggningarnas verksamheter med miljöövervakningssidan.

Djurskydd

- Ordna möte för att klargöra rutiner i samarbetet med polisen.
- Sätta i rutin att vara två personer på inspektioner.
- Etablera kontakter med länsveterinärer/djurskyddsveterinärer i Sverige eller andra länder för utbyte av erfarenheter/rådgivning.
- Inspektera samtliga anmälningspliktiga verksamheter samt implementera dessa i tillsynsplanen enligt riskbedömning.

ÅMHHM Laboratoriet

ÅMHHM Laboratoriet är en viktig del av den åländska förebyggande hälso- och miljövården och en viktig samarbetspartner i den egna kvalitetskontrollen för många företag i det åländska näringslivet. Laboratoriet är också en viktig del i krisberedskapen gällande livsmedels- och vattenburen smitta och radioaktivt nedfall.

ÅMHHM Laboratoriet sköter på uppdrag av Ålands landskapsregerings miljöbyrå provtagning och analys enligt det vattenövervakningsprogram som krävs enligt EU:s vattendirektiv. Laboratoriet utför därutöver fysikalisk-kemiska, biologiska och mikrobiologiska analyser av livsmedel, vatten, miljö, jord samt djursjukdomar åt myndigheter, företag och privatpersoner. Företagens prover består till största delen av lagstadgade egenkontrollprov. Laboratoriet utför årligen över 30 000 analyser.

Ålands landskapsregering står för ca 60 % av ÅMHHM Laboratoriets uppdrag i form av fältprovtagning och analysering. Cirka en tredjedel av laboratoriets verksamhet består av undersökning av prov från åländska livsmedelsproducerande företag, ca 50 % av antalet analyser, vilket gör laboratoriet till en viktig del av förutsättningarna för företag att kunna verka smidigt på Åland. Några procent av uppdragen utförs för kommuner och privatpersoner. ÅMHHM:s myndighetsprover utgör ca en procent av alla analyser.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHHM Laboratoriets undersökningar

För att kunna skydda såväl människors som djurs hälsa och miljön krävs i många fall hållbara tillförlitliga kunskapsunderlag i form av säkra analyser. Laboratoriets undersökningar bidrar till detta och samtidigt till en god lönsamhet hos livsmedelsproducerande företag.

Laboratoriet bidrar genom fältprovtagning i sjöar, hav och stora utfallsdiken, och de därtill hörande miljöanalyserna, till ett säkert bedömningsunderlag för de forskare som arbetar med vattenstatusen i den åländska vattenmiljön. Välmående dricksvattentäkter och ett friskt hav är en förutsättning för ålänningarnas trivsel och vår turistnäring.

Genom regelbundna undersökningar kontrollerar vattenverken och livsmedelsföretagen att deras produkter är säkra att konsumera och förebygger därmed sjukdomsutbrott. Att släppa ut vatten eller livsmedel av dålig kvalitet på marknaden riskerar människors hälsa, ger produktionsbortfall och förstör varumärket för tillverkaren och Åland som turistdestination vilket innebär stora ekonomiska följder.

Det förebyggande arbetet samt krisberedskapen för matförgiftningar, vattenburna sjukdomsutbrott, strålningsolyckor och salmonella-utbrott hos djur bidrar till att hålla nere de samhällsliga konsekvenserna och kostnaderna vid sådana utbrott.

Utmaningar

Den osäkra konjunkturen och höga inflationen innebär en utmaning för laboratoriet. Personalstyrkan är redan så slimmad som är möjligt för att vi ska kunna utföra våra uppdrag och vi ser en stegrande allmän prisökning, inte minst gällande kemikalier och bränslekostnader för bil och båt.

En åldrande maskinpark innebär i ovan nämnda kontext ytterligare en utmaning. Vi kommer under 2025 att behöva förnya en central del av vår anläggning för ultrarent laboratorievatten för ca 15 000 euro. Vi ser också ett behov att inom de närmaste åren förnya ett av våra mest centrala kemiska analysinstrument och därutöver vårt strålmättningsinstrument.

De nya förtullningsreglerna förorsakar fortsättningsvis både ett stort merarbete och direkta merkostnader för laboratoriet då vi årligen tar emot ett stort antal försändelser. Den tid som förtullningarna tar har minskat den för analysarbetet tillgängliga personalresursen med ca tre veckor per år. Detta lägger ytterligare press på personalen. Utöver tidskostnaden innebär förtullningarna en direkt merkostnad om ca 1 500 euro per år.

Laboratoriechefen går under året i pension. Detta kommer att innebära en längre vakans på grund av uttag av en längre semester i samband med avslutet. En intern lösning kommer att arbetas fram för övergångsperioden tills en ny chef har rekryterats. Detta innebär en ökad arbetsbelastning på både laboratoriepersonalen och chefsfunktionen vid myndigheten. Det innebär även att vissa arbetsuppgifter som ankommer på laboratoriechefen på grund av resursbrist måste prioriteras bort eller att de tidvis inte kan genomföras med samma noggrannhet. Myndigheten avser fästa stor vikt vid kompetensöverföringen i samband med personbytet på tjänsten.

Målsättningar laboratoriet

Allmänt

- Bibehålla och utveckla den goda analyskvaliteten, ackrediteringen och servicen till åländska samhället och företagen, trots de ekonomiska utmaningar som föreligger, utan att personalen överbelastas.
- En tillfredsställande kompetensöverföring när laboratoriechefen under året går i pension.

Kvalitet

- 90 % av resultaten i de internationella provningsjämförelserna ska även fortsättningsvis ligga inom 2-percentilen.
- Laboratoriets dokumentstyrning utvecklas i enlighet med direktiv från ackrediteringstjänsten Finas.
- Implementeringen av ändringarna i den uppdaterade kvalitetsstandarden ISO 7218 för mikrobiologiska livsmedelsunderökningar, som gavs ut hösten 2024, slutförs.

Utveckling

- Valideringen av laboratoriets nya analysinstrument AQ300 för kemiska vattenanalyser fortsätter med ytterligare fyra analysmetoder.
- En uppgradering görs hösten 2025 av laboratoriets datasystem för provhantering, LabVantage. Uppgraderingen krävs av säkerhetsskäl.
- En översyn görs av utnyttjandet av laboratoriets utrymmen för att bland annat öka säkerheten avseende kemikalierna.
- Förberedande undersökningar görs inför budgetering av en ny strålningsmätare.